

DARIUS ANTANAVIČIUS

1695 m. Kražių rankraščio chronogramos ir chronostichai

ANOTACIJA. Straipsnyje pristatomos ir analizuojamos 1695 m. Kražių rankraščio chronogramos ir chronostichai. Buvo rasta iš viso 31 chronograma ir chronostichas. Dauguma jų neatitinka chronogramų sudarymo ir apskaičiavimo principo. Straipsnyje nustatytas teisingas jų datavimas ir skaičiavimo būdas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: 1695 m. Kražių rankraštis; artificiozinė poezija; chronogramos; chronostichai; Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė; neolyniškoji literatūra.

ĮVADAS. 1694–1695 m. Kražių jėzuitų kolegijoje retorikos kursą studijavę aštuoni Jėzaus Draugijos auklėtiniai paliko neįkainojamą savo studijų vaisių – storą 700 puslapių rankraštinę knygą įmantriu barokiniu pavadinimu *Fructus horni meditationis rhetoricae Crosis ab academicis Societatis fusi et in cornucopiam depositi, sive specimina profectus in utraque eloquentia rhetorum Crosensium Societatis Iesu anno MDCXCV sub reverendo patre Petro Puzyna professore dignissimo*¹, kuri dabar saugoma Krokovoje, Čartoriskių bibliotekoje (rankr. 1866 IV). Toliau trumpumo sumetimais vadinsime ją tiesiog 1695 m. Kražių rankraščiu. Jis glaustai jau pristatytas², šiuo metu rengiama publikacija *in extenso*.

¹ Metinis retorinės meditacijos derlius, kurį Kražiuose supylė ir sudėjo į gausybės ragą Draugijos studentai, kitaip Jėzaus Draugijos Kražių retorių pasiekimų iš dvejos iškalbos pavyzdžiai, 1695 metais atlikti nuostabiausiajam dėstytojui, garbiajam tėvui Petruui Puzinai vadovaujant.

² *Kaip jėzuitai žemaičių mylias trumpino. 1695 m. Kražių rankraščio prozos fragmentai*, parengė Živilė Nedzinskaitė ir Darius Antanavičius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

Paskelbtas visas, šis rankraštis ateityje neabejotinai prikaustys ne tik senosios Lietuvos literatūros tyrėjų, bet taip pat istorikų, dailės, kultūros ir religijos istorikų žvilgsnį. Jo unikalumą lemia ne tik rankraščio dydis, bet ir pobūdis: čia darniai susipynė Antikos ir krikščionybės bei jos recepcijos Lietuvoje istorija, originali mokinių kūryba to meto tarptautine lotynų ir gimtąja (pirmiausia lenkų) kalba, pagaliau – žodis ir vaizdas.

OBJEKTAS. Šio straipsnio objektas – 1695 m. Kražių rankraščio chronogramos ir chronostichai. Chronograma – skaitmeninę vertę turinčios lotyniško alfabeto raidės (M – 1000, D – 500, C – 100, L – 50, X – 10, U, V – 5 ir I, J – 1), kurių suma bet kuria tvarka sudaro kokią nors datą. Chronograma gali būti ir proziniame, ir eiliuotame tekste. Chronograma, įpinta į eiliuotą tekstą, vadinama chronostichu. Akivaizdumo sumetimais chronogramą sudarančios raidės paprastai išskiriamos, nors tai nėra būtina. Privaloma sąlyga – chronograma turi apimti visas be išimties raides, kurios žymi minėtus skaitmenis ir „įeina“ į konkrečią chronogramą, t. y. žodis VILnIVs gali reikšti tik skaičių „62“ (V+I+L+I+V). Todėl chronostichai – viena sunkiausių ir didžiausio virtuoziškumo reikalaujančių arifizocinės poezijos formų, XVI–XVIII a. labai populiarī visoje Vakarų Europoje.

TRUMPA LITERATŪROS APŽVALGA. Anglijoje dar XIX a. pabaigoje buvo išleisti trys stambūs chronogramų ir chronostichų, surinktų iš įvairių Europos šalių (daugiausia, žinoma, iš spausdintų leidinių), tomai³. Juos parengęs Jamesas Hiltonas nubrėžė dvi šios poetinės formos tyrimų kryptis, kurios gyvos iki šių dienų: 1) konkrečių chronogramų publikavimą bei analizę ir 2) bendresnio pobūdžio studijas. Neturime tikslo pateikti išsamios chronogramų tyrimų bibliografijos. Nurodysime tik keliolika pastaraisiais dešimtmečiais pasirodžiusių darbų. Iš analitinių studijų pirmiausia minėti Veronikos Marshall ir Waldemaro Schuppo darbai⁴. Kur kas mažesnės apimties studijėlę išleido Johanessas Bap-

³ *Chronograms 5000 and more in number excerpted out of various authors and collected at many places by J. Hilton*, London: Elliot Stock, 1882; *Chronograms continued and concluded more than 5000 in number. A supplement volume to „Chronograms“ published in the year 1882 by J. Hilton*, London: Elliot Stock, 1885; *Chronograms collected more than 4000 in number since the publication of the two preceding Volumes in 1882 and 1885 by J. Hilton*, London: Elliot Stock, 1895.

⁴ Veronika Marschall, *Das Chronogramm. Eine Studie zu Formen und Funktionen einer Kunstform, dargestellt am Beispiel von Gelegenheitsgedichten des 16. bis 18. Jahrhunderts*

tistas Baueris⁵. Apie chronogramas galima pasiskaityti daugelyje bendresnio pobūdžio poezijos studijų⁶. Kita tyrimų kryptis – konkrečių chronogramų publikavimas ir analizė⁷. Iš senosios Lietuvos literatūros tyrėjų šią artificiozinę kūrybos formą išsamiausiai aptarė ir pavyzdžiais iliustravo Eglė Patiejūnienė⁸. Šiuo metu internete galima rasti net savotiškų „skaičiuotuvų“, leidžiančių tiksliai apskaičiuoti konkrečių chronogramą ir sutaupančių daug brangaus laiko⁹.

PROBLEMA. Visoje mums prieinamoje literatūroje teigiama, kad chronogramų ir chronostichų komponavimo ir skaičiavimo būdas, kaip jau minėta, yra tik vienas – tai skaitmenis reiškiančių lotyniško alfabeto raidžių aritmetinė suma nekreipiant dėmesio į jų seką teksto viduje, t. y. elementari chronograma *MYLIV taVe* gali reikšti tik skaičių „1061“ (M+L+I+V+V=1061) arba „1063“ (jei „Y“ laikysime dviguba „I“, kaip kartais daroma¹⁰). Skaičiuoti kitaip (pavyzdžiui, minėtoje frazėje raides *LIV* laikyti skaičiumi „54“ ir pan.) nepriimta.

aus den Beständen der Staatsbibliothek Bamberg, (Helicon, t. 22), Frankfurt am Main: Peter Lang, 1997; Waldemar Schupp, „Das Chronogramm als kulturgeschichtliches Phänomen. Dokumentarischer Überblick“, in: Herald-Jahrbuch. Neue Folge, 2003, t. 8, p. 127–188. Šiuose darbuose nurodyta visa svarbiausia iki 2003 m. Vakarų Europoje pasirodžiusi literatūra.

⁵ Johannes Baptist Bauer, *Kleine Kulturgeschichte des Chronogramms*, Graz: Styria, 1994.

⁶ Pavyzdžiui, žr. Gerhard Grümmer, *Spielformen der Poesie*, Hanau: Werner Dausien, 1985, p. 18–21.

⁷ Gerhard Dünnhaupt, „Chronogramme und Kryptonyme. Geheime Schlüssel zur Datierung und Autorschaft der Werke des Polyhistor Johannes Praetorius“, in: *Philobiblon*, 1977, t. 21, p. 130–135; Bernard Grothues, *reMbranDt Is VersChenen. Een nieuwe verzameling chronogrammen, incarnacioenen en jaarschriften*, Kampen: J. H. Kok, 1992; *Chronogramme – vergessene Kunst in Aachen. Ausgewählte Chronogramme aus der Geschichte und Gegenwart Aachens mit Übersetzungen und Erläuterungen*, hrsg. Hermann Krüssel, Aachen: Einhard, 2005; André Lepine, *400 Chronogrammes Curieux*, Cerfontaine: Biche Faonée, 1987; Eduard Lichter, „Chronogramme aus dem Regierungsbezirk Trier und dem Saarland 1419–1994“, in: *Neues Trierisches Jahrbuch*, 1994, t. 34, p. 113–142; Hans Ludwig Oertel, *Chronogramme in lateinischen Inschriften in Marktbreit, Obernbreit und Segnitz und ihre Deutung*, Segnitz bei Würzburg: Zenos Verlag, 2008; Edward Potkowski, „O chronogramach – w kręgu inskrypcji i tekstów“, in: *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Jaworska, S. Górczyński, Warszawa: DiG, 2013, p. 83–110.

⁸ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 301–309.

⁹ Pavyzdžiui, žr. http://www.fizkapu.hu/chronogram_anno.html. Jų yra ir daugiau.

¹⁰ Georg Valentin, „Über die Bewertung des Y in Chronogrammen“, in: *Beiträge zur Bücherkunde und Philologie. August Wilmanns zum 25 März 1903 gewidmet*, Leipzig: Harrassowitz, 1903, p. 193–198.

Dauguma 1695 m. Kražių rankraščio chronogramų ir chronostichų neatitinka principo. Straipsnio uždavinys – pristatyti rastus atvejus ir nustatyti teisingą jų datavimą bei apskaičiavimo būdą.

KRAŽIŲ RANKRAŠČIO CHRONOGRAMOS IR CHRONOSTICHAI. Žemiau pateikiame visas rastas chronogramas ir chronostichus, nurodydami jų autorius, datą, aptardami formą ir duodami pažodinį vertimą į lietuvių kalbą.

1. Antraštinis lapas.

FrVcTvS hornI MeDItatIonIs rhetorICae CrosIs ab aCaDeMICIs SoCletatIs fVsl et
In CornVCoplaM DeposItI. (1 pav.)

Tai pirmoji Kražių rankraščio chronograma *sensu stricto*. Atkreiptinas dėmesys, kad ji yra trinarė. Kiekvienas iš narių turi atskirą chronogramą: 1) FrVcTvS hornI MeDItatIonIs rhetorICae [=1715]; 2) CrosIs ab aCaDeMICIs SoCletatIs [=1905]; 3) fVsl et In CornVCoplaM DeposItI [=1715]. Pažodinis vertimas: „Metinis retorinės meditacijos derlius, Kražiuose supiltas Draugijos studentų ir sudėtas (saugoti) į gausybės ragą.“ Autorius ar autoriai nenurodyti.

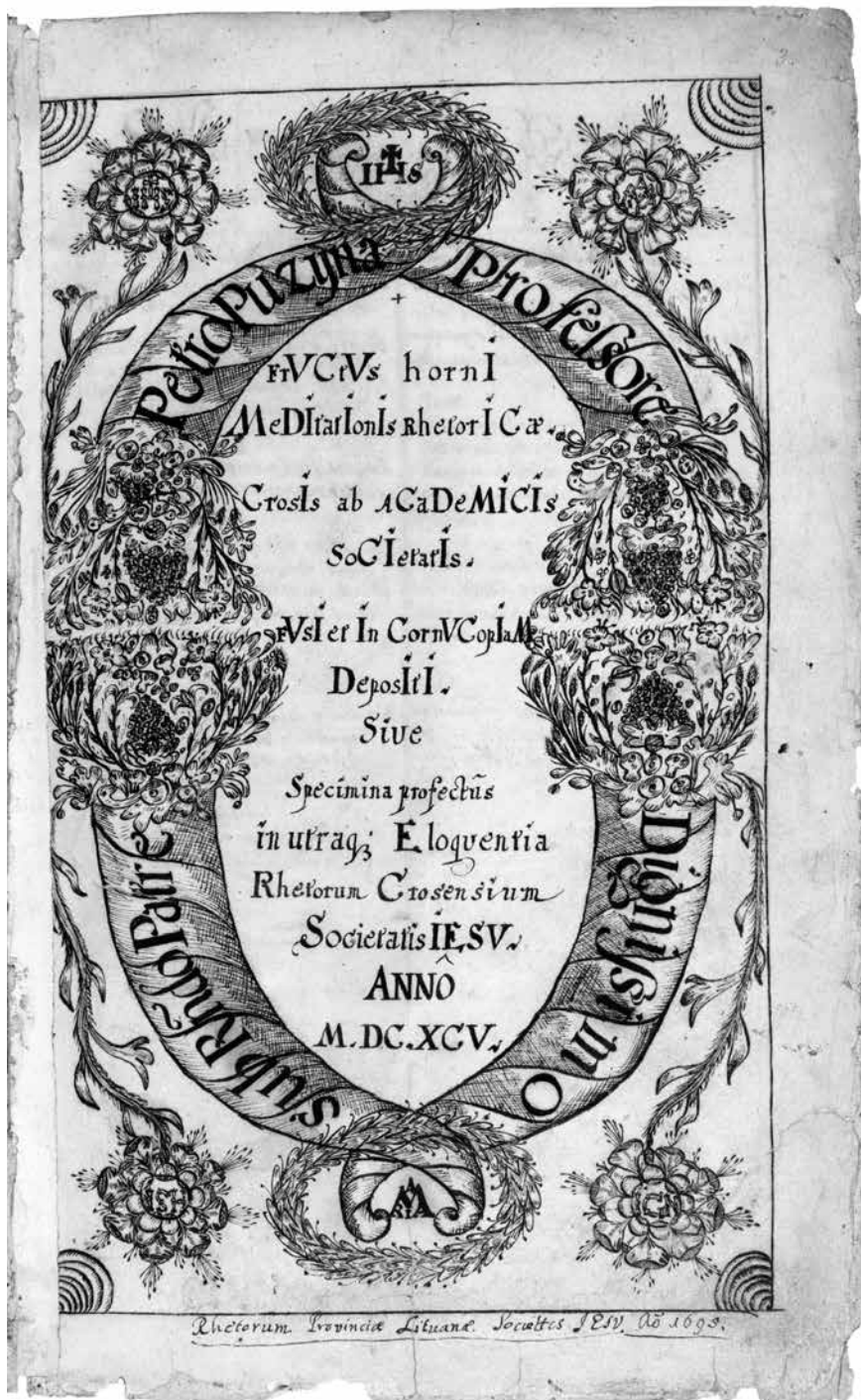
2. L. 223. Pauliaus Zavistovskio¹¹ poemos, skirtos šv. Kazimierui (*Lilium virginie et angelici principis nostri s. Casimiri*), chronogramos. Autorius – Juozapas Sokolovskis¹².

Non DVro, CasIMire, rIgent tVa LILla fato: [=1715]
naM tIbl syDereo haeC LILla Vere VIgent. [=1715]

Tai vadinamasis chronodistichas, t. y. eleginio disticho (hegzometro ir pentametro) forma sukurtas chronostichas. Kiekviena eilutė turi atskirą chronogramą. Pažodinis vertimas: „Tavo, Kazimierai, lelijos nestyro (sušalusios) dėl žiauraus likimo: jos žaliuoja tau per dangaus pavasarį (t. y. kai buvai paskelbtas šventuoju).“

¹¹ Apie jį žr. *Kaip jėzuitai žemaičių mylias trumpino. 1695 m. Kražių rankraščio prozos fragmentai*, p. 35–36.

¹² *Ibid.*, p. 34–35.

1 pav. 1695 m. Kražių rankraščio antraštinis lapas.

3. L. 271. Jono Horodeckio poemos, skirtos Jėzui Kristui (*Comploratio elegiaca Deo immortalī in mortali carne patienti et morienti*), chronogramos. Autorius – Jonas Horodeckis¹³. (2 pav.)

Morte CaDIt trlStI In terrIs, ah!, VerVs ApoLLo, [=1715]

oCCasVs ortVM seD Vehet. [=1715]

Tai hegzametro ir jambinio dimetro derinys, dar vadinamas pitijambu (pirmasis variantas). Kiekviena eilutė turi atskirą chronogramą. Pažodinis vertimas: „Ak, krenta žemėje liūdna mirtimi tikrasis Apolonas (t. y. Jėzus Kristus), bet mirtis atneš prisikėlimą.“¹⁴

4. L. 300. Urbono Alshuto poemos, skirtos Jėzaus Kristaus kančiai ir mirčiai ant kryžiaus (*Gemitus devoti super Unigenitum morientem Matri dolorosissimae succenturiati*), chronogramos. Autorius – Urbonas Alshutas¹⁵.

MaternI soCIVs neqVeo tIbI fLere DoLorIs, [=1715]

saLteM, heVs, parentaLes Vehas fLetVs, DoLor. [=1715]

Tai hegzametro ir jambinio trimetro derinys, vadinamasis pitijambas (antrasis variantas). Kiekviena eilutė turi atskirą chronogramą. Pažodinis vertimas: „Negaliu kaip Motinos sielvarto draugas (t. y. stovėdamas prie kryžiaus drauge su Marija) tavęs (t. y. Kristaus) apverkti, ak, sielvarte, neški bent Motinos (t. y. Marijos) verksmus.“

5. L. 303. Juozapato Sokolovskio poemos, skirtos mirtį nugalėjusiam ir prisikėlusiam Jėzui Kristui (*Epinicion redivivo Salvatori morte Ereboque devictis triumphanti*), chronograma. Autorius – Juozapas Sokolovskis.

VIcTor Io Letho DeLeto InIgne trIVMphat. [=1715]

¹³ *Ibid.*, p. 32–34.

¹⁴ Originalė žaidžiama Apolono, kaip saulės dievo, vardo konotacija: saulės laida atneš saulės patekėjimą.

¹⁵ *Kaip jėzuitai žemaičių mylias trumpino. 1695 m. Kražių rankraščio prozos fragmentai*, p. 29–30.

271.

#

COMPLORATIO
ELEGIACA
DEO IMMORTALI
In mortali carne
Patienti et morienti
sub
Allegoria Apollinis.
Morte **EDIT** tristis In terris ab **VERVS** Apollo
occurrit **oriVM** sed **vehet**.

Non meditata mihi lacera properate Camæna
Metra fatiscenti collacrymata Deo.
Dissona multiplicent feralem nabilia planctum,
Ludere nil Phæbo suave cadente iuvat.
Ipse vel emoniens quod summo mittis ab ore
Aspira metris flamina Phæbe meis.
Entheus hic gelidos accendat spiritus artus,
Et sparset tepidas lacryma multa genas.
Tu mihi Phæbus eris, cytharæ tu gnarus Apollo
Vates, et medicam ferre peritus opem.
Nescius hoc sivit, qui crudum impingere pugnum
Non veritus, verbis verbera dura gravat.

Tai hegzametro eilutė. Pažodinis vertimas: Nugalėtojas, įveikęs (sunaikinęs) mirtį, šauniai triumfuoja „valio“.

6. Jurgio Barščo poemos, parašytos Šeštinių (Jėzaus Kristaus žengimo į dangų) šventės proga (*Propempticon, sive carmen dimissorium Iesu Deo Homini, humani generis delicio, supernorum collium desiderio, in caelos e terris redeunti*), chronogramos. Autorius – Jurgis Barščas¹⁶.

6.1. L. 319: (3 pav.)

Amoris alacritas Musam sequacem evocat:

MVsa, eXI eXtensI spatIa eXVnDantIa CoeLI. [=1695]

Eandem conscientia propriae tenuitatis revocat:

Verte graDVs Phaebo neC CoMes esto tVo. [=1715]

Tai minėtasis chronodistichas, t. y. eleginio disticho forma sukurti chronostichai. Kiekviena eilutė turi atskirą chronogramą. Šis distichas taip pat turi paaiškinamąsias eilutes. Pažodinis vertimas: „Meilės įkarštis (veržlumas, greitis) kviečia Mūzą sekti įkandin: „Mūza, palik (išeik) prasiplėtusio dangaus erdves.“ Savojo silpnumo suvokimas šaukia ją atgal (sulaiko): „Ženki atgal (traukis) ir nelydėk savojo Febo (t. y. Kristaus).“ Pasitelkus Mūzą, čia iš tikrųjų turima galvoje pačios žmonijos situacija: žmonės norėtų sekti įkandin Kristaus į dangų, bet dar negali to padaryti.

6.2. L. 334:

E terrIsqVe reDVX CaeLVM fortVna petIVIt,

terrls ab astrIs et faVet. [=1695]

Tai hegzametro ir jambinio dimetro derinys, vadinamasis pitijambas (pirmasis variantas). Šiuo atveju viena chronograma apima abi eilutes. Pažodinis vertimas: „Iš žemės grįžtanti Fortūna patraukė į dangų ir nuo žvaigždžių rodo palankumą pasauliui.“ Tai taiklus visos poemos apibendrinimas: iš mirusiųjų prisikėlęs ir į dangų įžengęs Kristus užtaria žmoniją. Įdomu, kad originalo frazė „redux fortuna“ turi papildomą aliuziją į senovės romėnų „Fortuna Redux“,

¹⁶ *Ibid.*, p. 30–31.

PROEMIIUM

SIVE

CARMEN DIMISSORUM
RESU DEO HOMINI
Humani generis delicia
Supernorum cœlium desiderio
In cœlos è terris
redeunt.

*Amoris alacris Musam sequacem evocat
Mba ex Alexens, opasla ex Vn Danila Cæli
Eadem consuetudine propria tenuitatis revocat
Verte gra Vn dabo nec Comes eno Vo*

Pœma.

Conquerer: an lris festiva pœmata cœlis
Associem; plangamne magis dispendia tendi:
An suspens potius nova gaudia gratuler ois:
Dammare felices plerumq; semper de tota:
Sideretne novis aulis miratus honores,
Laurigentim festo admoveam Damaskon Olympo:
Distraho; et viviq; gliscunt mihi pectore tendis.
Inde animum jactura boni irreparabilis angit,
Illius jactura boni, quod nulla metalli
Crispanti, et nullis penset Escarita gemmis.
Heu iterum reperitur SODUS spes tota salutis

3 pav. Jurgio Barščo poemos pradžia (l. 349).

t. y. deivės Fortūnos atmainą, vadinamąją Sugrįžimo Fortūną, kurios kultas buvo įvestas tik imperatoriaus Augusto valdymo metais ir labai išplito visoje Romos imperijoje.

7. L. 447. Kolektyvinio epigramų ciklo, skirto Jėzaus Kristaus gimimui (Kalėdoms) (*Zodiacus Soli Increato mortalis vitae diem in Bethleem ingresso e duode-nis signis metrice compositus*), chronograma. Autorius – Pranciškus Hincas¹⁷.

QVo soL BethLeMlo DIVInVs LVXIt ab aXe. [=1694]

Tai hegzametro eilutė. Pažodinis vertimas: „(Tais metais), kuriais dieviška saulė (t. y. Kristus) sušvito iš Betliejaus krašto.“

8. f. 463. Kolektyvinio elogijų ciklo, skirto sausio mėnesį minimiems šventie-siems pagerbti (*Caput anni caelesti vere redimitum*), chronogramos. Autorius nenurodytas.

Vt Vere Lato DeCoret sVa teMpora fLore, [=1715]

IMponenDa ILLI In Vere Corona fVIt. [=1715]

Tai chronodistichas. Kiekviena eilutė turi atskirą chronogramą. Pažodinis vertimas: „Idant tikrai papuoštų savo smilkinius nuskintu žiedu (t. y. šventai-siais), pavasarį reikėjo uždėti jam karūną.“ Šio disticho veiksnys numanomas iš viso ciklo pavadinimo – tai *caput*, galva, taip pat metų pradžia (nes mintyje turimas sausio mėnuo).

9. L. 535. Kolektyvinio giesmių ciklo, skirto vienuolinių įžadų atnaujinimui (*Tres faces in solenni votorum renovatione*), chronogramos. Autorius – Jonas Horodeckis. (4 pav.)

LVX faXqVe, lesV, CorDIVM

o IgnIs Ingens et potens! [=1695]

Te CorDa, Mentēs, o bone!

nostraeqVe qVaerVnt te faCes. [=1715]

¹⁷ *Ibid.*, p. 32.

4 pav. Kolektyvinio giesmių ciklo „Tres faces“ antraštinis lapas (l. 535).

Tai jambiniai dimetrai. 2 eilutės sudaro dvi atskiras chronogramas. Pažodinis vertimas: „Šviesa ir degle, Jėzau, o didi ir galinga širdžių ugnie! Tavęs, o gerasai, ieško mūsų širdys, mintys ir deglai.“

10. L. 581. Vokiečių jėzuito Jeremijo Drekselio (Drexel, 1581–1638) eilių, išverstų į lenkų kalbą, ciklo *Suspiria animae amantis amoris Divini impetu ad crucem Christi Iesu allisae* chronogramos. Autorius – Jonas Horodeckis.

MortaLes LVgete genae, Date, peCtora, qVestVs, [=1715]

LVgVbre et resonans peCtora rVMpe, DoLor. [=1715]

InsIignes etenIM IVVat hIC effLere DoLores: [=1715]

flgItVr, ah, IaCVLo trIste DoLorIs aMor. [=1715]

Tai dvigubas chronodistichas. Kiekviena eilutė turi atskirą chronogramą. Pažodinis vertimas: „Liūdėkite, mirtingųjų skruostai, dejuokite, širdys; atitardamas dejonėms, perplėšk krūtines, skausme. Juk dabar reikia lieti stiprų sielvartą: ak, skausmo ietimi liūdnei perveržiama meilė.“

11. L. 593. Juozapato Sokolovskio eilių ciklo, kurio išliko tik antraštinis lapas (*Laureum nemus crucifixorum excelsiori super omnia ligna cruci domini nostri Iesu Christi circumfusum*), chronogramos. Autorius – Juozapas Sokolovskis. (5 pav.)

Serta Merentes e Daphne ConteXta CapessVnt [=1715]

et ManDat CantVs festVs ApoLLo graVes. [=1715]

Tai chronodistichas. Kiekviena eilutė turi atskirą chronogramą. Pažodinis vertimas: „Vertieji gauna iš Dafnės (t. y. lauro) supintus vainikus, ir linksmasis Apolonas liepia užtraukti iškilmingas giesmes (dainas).“

12. L. 609. Kolektyvinio inskripcijų ir eilių ciklo, skirto Švč. Eucharistijai (*Eucharisticum „non plus ultra“, sive Herculeae Divini Amoris columnae*), chronogramos. Autorius nenurodytas.

LaVs Deo per saeCVLVM [=1715]

LaVs Deo saeCVLorVM [=1715]

LAUREM NEMUS
CRUCIFIXORUM

Excelsiori super omnia
ligna sylvarum.

CRUCI D. N. I. C. H. R. I.

CIRCUMFUSUM
Inscriptionibus metricis

ADORNITUM

sive

EIOSUM METRICI DIVORUM ANNUM

quod pot in causa Christi,
et eius exemplo, triumphale
Crucis supplicium pertrulerunt
singulorum crucibus

AFFIXA

à Josaphato Sokolowski
Rhetore Soc. IESU

Anno

Serta Merentes è Daphne Conte Xla Capes Vnè

Et Mandat Cant Vs fest Vs. Apo LLo tra Ves.

5 pav. Juozapato Sokolovskio eilių ciklo antraštinis lapas (l. 593).

Tai chronograma *sensu stricto*. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad ji yra dvinarė. Kiekvienas iš narių turi atskirą chronogramą. Taip pat pastebėtina, kad ji buvo išvelgta gerai žinomose lotyniškose frazėse (plg. „garbė Dievui“ ir „per amžius“).

13. Kolektyvinio artificiozinės poezijos ciklo, pavadinto *Ludi Camoenales stati, festi, varii, sive lusus multiplicis poeseos*, chronogramos ir chronostichai.

13.1. Antraštinio lapo (l. 663) pavadinime (6 pav.):

LVDI CaMoenaLes statI, festI, VarII. [=1715]

Tai chronograma *sensu stricto*. Pažodinis vertimas: „Kamenu žaidimai (taip pat mokykla), paskelbti, surengti, įvairūs.“ Autorius nenurodytas.

13.2. L. 671: Chronostichas, įdėtas po 3-iojo „žaidimo“, pavadinto „serpentinu“, ir jį lydinčių poetinių mįslių, raginančių įminti autoriaus vardą ir pavardę.

qVo nVMen terno Donant saCra peCtora Voto. [=1715]

Tai hegzametro eilutė. Pažodinis vertimas: „(Tais metais), kuriais pašvęstosios širdys (t. y. vienuoliai) apdovanoja Dievą trejopu įžadu.“ Čia turimas galvoje kasmetinis vienuolinių įžadų atnaujinimas. Autorius nenurodytas.

13.3. Ten pat.

	E	votis	nexam	tibi	signo	Christe	coronam
Summa literarum	5	200/50/100/ 9/90	40/5/300/ 1/30	100/9/ 2/9	90/9/7/ 40/50	3/8/80/9/ 90/100/5	3/50/80/50/ 40/1/30
Summa summae	5	449	376	120	196	295	254

Summa summarum 1695

6 pav. Kolektyvinio artificialiosinės poezijos ciklo „Ludi Camoenales“ antraštinis lapas (l. 663).

Tai vadinamasis kabalos, arba kabalistinis¹⁸, chronostichas (*cabalisticum*). Jo esmė – lotyniško alfabeto raidžių, reiškiančių konkrečius skaičius (a – 1, b – 2, c – 3 ir t. t.), suma, kuri, sudėjus visus žodžius (skaičius), turi sudaryti norimą datą. Šiuo atveju – 1695 metus. Atkreiptinas dėmesys, kad šio chronosticho pagrindas – hegzametro eilutė, reiškianti „žymiu (kryžiaus ženklų, t. y. šventinu, skiriu) Tau, Kristau, iš įžadų supintą karūną“. Tai, be abejonės, virtuoziškausias šio rankraščio chronostichas. Jo autorius nenurodytas, bet jį sukūrė tikriausiai Urbonas Alshutas, pasirašęs po tolesniais tekstais.

13.4. L. 673: Chronostichas, įrašytas po 4-ojo „žaidimo“, pavadinto „Žvejų ekloga“ (*Eccloga piscatoria*). Autorius – Urbonas Alshutas.

DVM trInVs strInXIIt neXVs Cor Vota LtantIs. [=1695]

Tai hegzametro eilutė. Pažodinis vertimas: „(Tais metais), kai trejopas saitas surišo įžadus aukojančiojo (t. y. įžadus atnaujinančio vienuolio) širdį.“

13.5. L. 692: Paskutinis chronostichas, esantis paminklo („piramidės“) ir kartu viso rankraščio pabaigoje. Autorius nenurodytas.

ManDato Capto VeLoX parere Laboras. [=1715]

Tai hegzametro eilutė. Vertimas: „Darbuojiesi greitas paklusti gautam nurodymui (įsakymui), t. y. darbuojiesi uoliai paklusdamas duotam nurodymui, įsakymui.“

DATAVIMAS IR APSKAIČIAVIMAS. Stebina skirtingos šių chronogramų ir chronostichų datos, kurias gauname taikydami iki šiol priimtą jų skaičiavimo principą. Akivaizdu, kad kažkodėl vyrauja 1715 m. data, yra penki 1695 metų atvejai ir po vieną 1694 m. ir net 1905 m. (!) variantą. Pirmausia kokia mįslė slepia 1715 m. datą? Jei ji teisinga ir atitinka autorių mintį, ką ji galėtų reikšti ir kaip ją pagrįsti 1695 m. rankraštyje?! Kas reikšminga turėjo įvykti po 20 metų, kad

¹⁸ Turima galvoje krikščioniškoji kabalos atmaina, kurios žymiausi puoselėtojai XV–XVII a. buvo Giovanni Pico della Mirandola, Johannas Reuchlinas, Francesco Giorgi, Paolo Riccio, Balthasaras Waltheris, Atanazas Kircheris ir kt.

mokiniai labiau norėjo įamžinti ne savo mokslo metų, o kažkokią būsimą datą? Nė į vieną iš šių klausimų dabar negalima atsakyti nieko tikra. Įvairiai svarstant galima nuklysti taip toli, jog reiktų suabejoti paties rankraščio sukūrimo laiku, neigti mokinių studijas Kražiuose 1694–1695 m., prisigalvoti neįrodomų teorijų apie vėlesnį šių chronogramų ir chronostichų „prirašymo“ laiką ir pan.

Ši mįslė verčia mus pirmiausia patyrinėti, kaip ši poezijos forma buvo aiškinama ir kaip mokoma jos komponavimo Lietuvos jėzuitų provincijos kolegijose XVII a. pabaigoje. Šiuo metu žinoma keletas Kražių kolegijos retorikos ir poetikos dėstytojų skaitytų teorinių paskaitų užrašų¹⁹. Pateiksime vieno jų glaustą chronostichų aiškinimą²⁰:

Chronosticon carmen est vel, si solute scribitur, chronographycum, in quo exprimitur tempus anni, ut habes in titulo poeseos „anno quo teMpora De Cyrrha proCVrant aVrea Vates“. Huius carminis componenda norma haec est. Primo videatur, quomodo hic annus, quem vis versu exprimere, ecclesiastico numero notetur. Numerus autem ecclesiasticus his literis exprimitur: M, id est mille, D – quingenti, C – centum, L – quinquaginta, X – decem, V – quinque, I – unum. Secundo. Tales dictiones quaerendae, quarum quaelibet habeat has literas nec plures nec pauciores, quam annus praesens requirit. Tertio. Si fieri potest, numerus maior praeponatur minori et consequenter in versu ponantur literae, uti extra versum scribuntur. Si autem permisceantur, tunc inquirendo annum incipe a maioribus literis. Verbi gratia ab M, D, C etc. Sic illo versu Scripturae Proverbiorum 16 „ContrlInloneM praeCdlIt sVperbla“ quaesiturus, quem annum exprimit, incipe ab MDCCVIII, et exprimit 1709, quo aquilonares ab orientalibus sub Pultava contriti sunt.

(Chronostichas yra eilės arba, jei rašomas proza, chronografikas [laiko užrašas], kuriuo išreiškiami metai, kaip pavyzdžiui, [šio] poetikos kurso antraštiniame lape: „teMpora De Cyrrha proCVrant aVrea Vates“ [1715 m., pažodžiui „iš Kiros (t. y. Parnaso, kurio viena iš dviejų viršūnių buvo Kira, arba, kitaip sakant, iš įkvėpimo)

¹⁹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 3, b. 647, 937 (žr. Živilė Nedzinskaitė, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII a. LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 251); Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos centrinės mokslinės Jokūbo Kolaso bibliotekos [Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі] Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 91, b. 221.

²⁰ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 3, b. 647, l. 66v–67.

poetai parūpina aukso amžių, laiką“]. Šių eilių kūrimo taisyklės yra tokios. Pirmiausia žiūrėk, kad metai, kuriuos nori išreikšti eilėmis, būtų pažymėti bažnytiniais skaitmenimis. O šie žymimi tokiomis raidėmis: M reiškia tūkstantį, D – penkis šimtus, C – šimtą, L – penkiasdešimt, X – dešimt, V – penkis, I – vienetą. Antra, ieškok tokių žodžių, kurių kiekvienas turėtų šių raidžių, be to, nei daugiau, nei mažiau, negu reikalauja konkretūs metai. Trečia, jei įmanoma, didesnį skaičių dėk pirm mažesnio ir atitinkamai sudėk raides [esančias] eilutėje, kaip aukščiau pateiktame pavyzdyje. Jei šios raidės būtų pasklidusios pramaišui, tada, ieškodamas metų, pradėk [skaičiuoti] nuo didesnį skaičių žyminčių raidžių, t. y. nuo M, D, C ir t. t. Pavyzdžiui, skaičiuodamas, kurie metai išreikšti Šventojo Rašto Patarlių knygos 16 skyriaus [18] eilutėje *ContrItloneM praeCeDIt sVperIla* [„puikybė apima prieš žūtį“], pradėk nuo M, D, CC, V, III, ir išėina 1709-ieji metai, kada rytiečiai prie Poltavos sutriuškino šiauriečius [turimas galvoje Poltavos mūšis, kuriame Rusijos caro Petro I pajėgos nugalėjo švedų karaliaus Karolio XI kariuomenę].)

Atsižvelgiant į unifikuotą mokymo sistemą, taikytą visose Jėzaus Draugijos mokyklose, galima drąsiai pasinaudoti taip pat kitose kolegijose skaitytų ir net anoniminių teorinių retorikos kursų medžiaga, kurios apstu Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje²¹. Iš daugelio labai trumpų šios poetinės formos aiškinimų pateiksime dvi ilgesnes skirtingų metų interpretacijas. Pirmasis pavyzdys – nežinomo dėstytojo, 1686/1687 m. kažkurioje iš kolegijų skaičiusio retorikos kursą, chronogramų ir chronostichų aiškinimas²²:

De epigrammate chronosticho. Facile huius epigrammatis originem quivis deducet et ethimologiam explicabit ex Graeco *chrono[s]*, quod significat tempus, eo quod certa tempora vel anni vel spatii alicuius numerus hoc versu exprimatur. Aliud porro epigramma dicitur chronostichon, aliud chronographicum. Chronographicum dicitur inscriptio aliqua soluta oratione facta illas literas, quae intrant in numerum ecclesiasticum, non plures nec pauciores continens, quam quae requiruntur ad praesentiam *[s]* annorum numerum exprimendum. Chronostichon est, dum supradictae dictiones, literas ecclesiasticum numerum efformantes tot et non

²¹ Živilė Nedzinskaitė, *op. cit.*, p. 251–253.

²² Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 3, b. 2054 [Institutum rhetoricum, seu Leges religiosae rhetorum Societatis Iesu], l. 119–120v.

plures nec pauciores, quam praesens annus exigat, continendo, metro alligantur et epigramma poeticum constituunt. Iam vero compositurus sive ligatum sive solutum chronographicum (quod tamen cultius et ingeniosius est ligatum) collige tales et tot dictiones, quae subministrent tibi literas intrantes in numerum ecclesiasticum, nec plures, ut dixi, neque pauciores illis, quas [s] exigat tuum tempus. Ad hoc clarius percipiendum supponenda est notitia literarum, quae significant numerum. Verbi gratia unitates exprimuntur per literam I, binarius numerus per duplicatum I, quinque per V, decem per X, quinquaginta per L, centum per C, quingenti per D, mille per M. Supponendum secundo, quod si non intraverit aliqua litera ex praedictis, possit per divisionem duplicari alia litera numerum medietate minorem significans. Verbi gratia pro mille annis non intrat litera M, pone loco M duplex D vel unum D et quinque C. Similiter non intrat litera X, pone loco eius duplex V vel unum V et quinque I, et sic de caeteris his suppositis conficias sensum solutum vel ligatum, qui literas numerum significantes tot habeat, quot annus a te descriptus exigat, nihil curando reliquas literas earumque numerum, quae non ingrediuntur expressionem numeri ecclesiastici. Exemplum habes in versu, quem post proemium praesentis Rhetoricae posui. Et hic alterum subiungo post duos menses ab inchoato hoc opere scriptum: bIs noVa Lvna eXIIt, bIbIt Vt faCVnDIa pInaM. Adverte, quod ad hoc ut possit a quovis agnosci in versu chronostichon, necessarium sit illas solas literas maiusculis notis scribere, quae significant numerum, nullo respectu habito medii vel initii, alias vero omnes, quae numerum non intrant, parvis notis signatas relinquere. Porro diligenter videndum est, ne vel plures vel pauciores sint in tuo versu literae numerales, quam annus quemvis [s] chronosticho exprimere exigat. Totum id patet in proposito exemplo. Sit aliud exemplum a me quondam factum pro votorum renovatione de obedientia, ubi quivis versus epigrammatis annum illum refert, quo scribebatur: VILna, Ivbe CaVto passV reMeare per InDos, / aD sInas reCtrIX roMa VoLare Ivbet. / Ibo, VoLabo sVper nIMbos, sVper otIor [!] VnDas: / est MIhI paVperIes CVrrVs et aLa DeVs. (Apie epigramą, vadinamą chronostichu. Šios epigramos kilmę kiekvienas lengvai išves ir supras (jos) etimologiją iš graikų kalbos žodžio *chronos*, kuris reiškia laiką, nes šiomis eilėmis išreiškiamas tam tikras laikas arba koks nors metų ar laiko tarpsnio skaičius. Vienokia epigrama yra chronostichas, kitokia – chronografikas. Chronograma vadinamas koks nors įrašas (tekstas) proza, apimantis bažnytinis skaitmenis reiškiančias raides, kurių turi būti nei daugiau, nei mažiau, nei reikia konkrečiam metų skaičiui išreikšti. Chronostichas yra tada, kai minėtas

tekstas, kurį sudaro bažnytinius skaitmenis reiškiančios raidės, kurių turi būti nei daugiau, nei mažiau, nei reikalauja konkretūs metai, įpinamas į metrą [t. y. į tam tikrą pėdų seką eilijuojant – D. A.] ir sudaro poetinę epigramą. Norėdamas sukurti chronogramą eilėmis ar proza (eiluota yra grakštesnė ir reikalauja daugiau gabumų), turi surinkti tiek žodžių, kad šie duotų, kaip sakiau, nei daugiau nei mažiau, o tiksliai tiek bažnytinius skaitmenis žyminčių raidžių, kiek reikia tavo laiko skaičiui. Kad būtų aiškiau, reikia supažindinti su skaičius žyminčiomis raidėmis. Vienetas žymimas raide I, du – II, penki – V, dešimt – X, penkiasdešimt – L, šimtas – C, penki šimtai – D, tūkstantis – M. Antra, pasakytina, kad jei kurios nors iš minėtų raidžių stigtų (tekste), gali būti dauginama perpus mažesnės vertės raidė. Pavyzdžiui, jei tūkstančiui metų žymėti trūksta raidės M, vietoj M dėk dvi D arba vieną D ir penkias C. Taip pat jei trūksta raidės X, vietoj jos dėk dvi V arba vieną V ir penkias I. Tokiu būdu iš kitų taip pakeistų raidžių proza ar eilėmis sukurk mintį, kuri turi turėti tiek skaičius žyminčių raidžių, kiek reikia tavo metams nusakyti, visiškai nekreipdamas dėmesio į likusias skaičius žyminčias raides, kurios neįeina į bažnytinius skaitmenis reiškiančius žyminčius. Pavyzdys – eilutė, kurią įrašiau po šio retorikos kurso įžangos [nėra]. Čia pateikiu kitą pavyzdį, kurį sukūriau prabėgus dviem mėnesiams nuo šio darbo pradžios: *bIs noVa Lvna eXIIt, bIbIt Vt faCVnDla pInaM* [1686 m.; pažodžiui: „dukart jaunatis pasirodo, kol iškalba ragauja (geria) piną (toks jūros moliuskas)“]. Turėk galvoje, jog norint, kad skaitytojas eilėse atpažintų chronostichą, reikia didžiosiomis rašyti tik tas raides, kurios žymi skaičius, nesvarbu, ar jos yra (žodžio) viduryje ar pradžioje, o visas kitas, kurios neįeina į skaitmenis, palikti mažosiomis. Taip pat reikia atidžiai žiūrėti, kad tavo eilėse skaičius žyminčių raidžių būtų nei daugiau, nei mažiau, nei reikalauja (konkretūs) chronosticho metai. Visai tai akivaizdžiai matyti iš pateiktojo pavyzdžio. Štai kitas pavyzdys, kurį aš kadaise sukūriau klusnumo įžadų atnaujinimo proga; čia kiekviena epigramos eilutė perteikia tuos metus, kuriais ji buvo rašoma: *VILna, Ivbe CaVto passV reMeare per InDos*, [1673] / *aD sInas reCtrIX roMa VoLare Ivbet*. [1673] / *Ibo, VoLabo sVper nIMbos, sVper otIor*²³ *VnDas*: [1573!] / *est MIhI paVperles CVrrVs et aLa DeVs* [1673]. [Pažodinis vertimas: „Vilniau, liepki atsargiu [arba: užtikrintu] žingsniu grįžti pas indus, valdovė Roma (t. y. popiežius) liepia skristi pas kinus. Greitas eisiu, skrisiu per debesis (orą), per vandenį: neturtas yra mano vežimas ir Dievas – mano sparnai.“]

²³ Rankraštyje įsivėlė klaida: norint, kad išeitų 1673 m., šis žodis turėjo būti parašytas „oClor“. Tuo metu taip, beje, ir buvo madinga rašyti, nors klasikinė forma yra „otior“.

Antrasis pavyzdys – taip pat nežinomo dėstytojo 1689/1690 (?) m. skaityto kurso chronogramų ir chronostichų aiškinimas²⁴:

De chronostico et chronographico. Chronosticon venit a domina *chronos*, quod Latine significat tempus, et *stichos*, Latine versus. Chronosticon est igitur metrica descriptio anni vel temporis, quando literae ecclesiasticae in versu positae certum annum vel tempus exprimunt. Nota primo, ut purum sit chronosticon, nec plures nec pauciores esse debere literas numerales in versu, quando ad unum [*s*] exprimendum necessaria sunt. Nota secundo in [*s*, *lege*: non] omnes literas alphabeti esse significativas numeri, sed tantum has: M, quae mille significat, D significat 500, C – 100, L – 50, X – 10, V – 5, I – 1. Nota tertio, si difficultatem facessunt singulae literae, possunt binae vel plures loco unius poni. Sic loco M possunt poni duo DD, loco D – 5 C, loco C – 2 L, loco L – 5 X, loco X – 2 V, loco V – 5 I. Nota quarto in chronostico non observari positionem, locum et ordinem harum literarum sicut in simplici numero ecclesiastico, in quo aliae aliis antepositae vel postpositae plus vel minus significant, dummodo literae numerales certum tempus expriment, quocunque loco positae sint. Tale est chronosticon illud in annum 1658: a Me Cor petIs, o IesVLe, Ite, Dabo. Nota quinto chronosticon dici, quod uno versu constet, si enim constat duobus, vocabitur *chronodis*[*ti*]/con eo, quod duobus versibus annus vel tempus exprimitur. *Stichos* enim versum, *distichos* – duos versus significat. Chronographicon non differt a chronostico, nisi quod chronosticon quocunque genere carminis scribitur. Chronographicon vero scribitur soluta oratione, unde difinitur „est prosa descriptiva anni vel temporis“. Sic annum praeteritum 1688 expressi: qVo reX senatVsqVe LeChlae groDnaM VIsItaVIt [=1689!]. Item illud Ferdinandi imperatoris in annum 165[o] de venerabili Sacramento: paneM De CaeLo. Item illud de Beata Virgine in annum 1664: VIrgInI slne aDae MaCVLa. Potest etiam chronographicon uno verbo exprimi. Ita quidam studiosus in fine anni studiorum ad portam scholarum scripsit unam vocem, qua annum 166[o] expressit: CLaVDaMVs.

(Apie chronostichą ir chronografiką. Chronostichas kilęs iš valdovės [žodžio] *chronos*, kuris lotyniškai reiškia „laikas“, ir *stichos*, lotyniškai – „eilutė“. Taigi chronostichas yra metrinis [t. y. tam tikra eilėdaros sistema] metų arba laiko nusakymas, kai eilutėje esančios bažnytinės raidės išreiškia tam tikrus metus ar laiką.

²⁴ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 3, b. 1395, l. 110v–111.

Pirmiausia norint, jog chronostichas būtų tikras („grynas“), jis turi turėti skaičius žyminčių raidžių nei daugiau, nei mažiau, nei reikia metams išreikšti. Antra, skaičius reiškia ne visos alfabeto raidės, o tik šios: M reiškia tūkstantį, D – 500, C – 100, L – 50, X – 10, V – 5, I – 1. Trečia, jei atskiros raidės kelia keblumų, vietoj vienos galima dėti dvi ir daugiau. Pavyzdžiui, vietoj M galima dėti dvi D, vietoj D – penkias C, vietoj C – dvi L, vietoj L – penkias X, vietoj X – dvi V, vietoj V – penkias I. Ketvirta, chronostiche šių raidžių pozicija, vieta ir tvarka nesvarbi, palyginti su paprastais pažnytiniais skaitmenimis, kuriuose raidės, einančios prieš kitas ar po kitų, reiškia sudėties ar atimties veiksmą; svarbiausia, kad skaičius žyminčios raidės, kad ir kurioje vietoje būdamas, išreikštų tam tikrą laiką. Toks yra 1658 metų chronostichas: *a Me Cor petls, o IesVLe, Ite, Dabo* [pažodžiui: „o Jėzuliau, prašai manęs širdies: „eikite, duosiu“]. Penkta, chronostichas susideda iš vienos eilutės, o jei iš dviejų – bus vadinamas chronodistichu, nes dviem eilutėmis išreiškia metus ar laiką: *stichos* reiškia (vieną) eilutę, *distichos* – dvi eilutes. Chronografikas nuo chronosticho skiriasi tik tuo, kad chronostichas rašomas kuria nors giesmės rūšimi [t. y. metriniu sistema, eilėdara], o chronograma – proza, todėl ir jo apibrėžimas yra „metus ar laiką aprašanti proza“. Pavyzdžiui, prabėgusius 1688 metus išreiškiau taip: *qVo reX senatVsqVe LeChlae groDnaM VisItaVIt* [NB. Iš tikrųjų susidaro 1689 m.; pažodžiui: (tais metais), kai Lechijos, t. y. Lenkijos, karalius ir senatas, t. y. seimas, aplankė Gardiną“]. Štai imperatoriaus Ferdinando 1650 m. žymintis chronostichas apie Švč. Sakramentą: *paneM De CaeLo* [pažodžiui: „duona iš dangaus“]. Taip pat chronostichas apie Švč. Mergelę [Mariją], nurodantis į 1604-uosius metus: *VIrgInI sIne aDae MaCVLa* [pažodžiui: „Mergelėi be Adomo nuodėmės“]. Chronograma gali būti išreikšta ir vienu žodžiu. Pavyzdžiui, vienas studentas mokslo metams baigiantis ant mokyklos durų (vartų) užrašė 1604 metus žymintį žodį: *CLaVDaMVs* [pažodžiui: „užverkime, uždarykime (duris), t. y. baikime mokslo metus“]).

Iš visų šių pavyzdžių matyti, kad mokiniams buvo pateikiama elementarių žinių apie chronogramas ir jų komponavimą. Tiesą sakant, ir šiandien nebūtų galima pridurti ką nors esmingiau. Taip pat aiškėja, kad nekalbama apie jokią kitą jų sudarymo ir apskaičiavimo būdą, išskyrus aritmetinę skaitmenis reiškiančių raidžių sumą nepaisant jų sekos tekste. Taigi rankraštinė retorikos kursų medžiaga irgi neduoda peno spėlionėms, kaip kitaip būtų galima skaičiuoti 1695 m. Kražių rankraščio chronogramas. Lieka padaryti tai patiems.

Gerai išsižūrėjus, matyti, kad tarp nuolat pasikartojančių 1715-ųjų ir 1695-ųjų egzistuoja ryšys, būtent lyginis skaičius 20. Mūsų manymu, tai yra raktas, galintis padėti „atrakinti“ mūsų analizuojamas chronogramas ir chronostichus. Išmėginę keletą skaičiavimo būdų (pavyzdžiui, skaidyti skaičius pagal žodžių ribas – panašiai kaip kabalistinės chronogramos atveju – ir tik tada juos sudėti ir pan.), kurie nepasiteisino, netikėtai pastebėjome, kad užtenka atimties veiksmo ir skaičių suma 1715 visada virsta į 1695. Tai iliustruoja kad ir pirmosios chronogramos, įpintos į rankraščio antraštę, pavyzdys: *FrVCtVs hornI MeDItatIonIs rhetorICae*. Skaičius akivaizdumo sumetimais pateiksime mažėjančia seka: $M+D+C+C=1700$. Tada prie 1700 pridėdame pirmąjį $V=1705$. Antrąjį V ir penkis I taip pat sumuojame, gauname iš viso 10. Pagaliau $1705-10=1695$. *Quod erat demonstrandum*. Atimti, žinoma, galima įvairiai, pavyzdžiui: $1700-10 (V+V \text{ arba } IIIII)+5 (V \text{ arba } IIIII)=1695$ ir pan.

Taikant atimties veiksma iš pažiūros nelogiška ir keista 1715 m. data be jokių išimčių virsta 1695 m. Toliau straipsnyje pateiktas visų chronogramų apskaičiavimas. Akivaizdumo sumetimais nurodytas pirmasis atimties būdas.

Nr.	Chronograma	Skaičiavimas ir datavimas
1.1.	FrVCtVs hornI MeDItatIonIs rhetorICae CrosIs ab aCaDeMICIs SoCietatIs fVsI et In CornVCopIaM DeposItI	$M+D+C+C (1700)+5 (V)-10 (V+IIIII)=1695$ $M+D+C+C+C (1800)-C (1700)-IIIII (5)=1695$ $M+D+C+C (1700)+5 (V)-10 (V+IIIII)=1695$
2	Non DVro, CasIMre, rIgent tVa LILla fato naM tIbI syDereo haeC LILla Vere VIgent	$M+D+C+C (1700)+5 (V)-10 (V+IIIII)=1695$ $M+D+C+L+(1700)+5 (V)-10 (V+IIIII)=1695$
3	Morte CaDIt trIstI In terrIs, ah!, VerVs ApoLLo oCCasVs ortVM seD Vehet	$M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+IIIII)=1695$ $M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695$
4	MaternI soCIVs neqVeo tIbI fLere DoLorIs saLteM, heVs, parentaLes Vehas fLetVs, DoLor	$M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+IIIII)=1695$ $M+D+L+L+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695$
5	VICtor Io Letho DeLeto Insigne trIVMphat	$M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+IIIII)=1695$
6.1	MVsa, eXI eXtensI spatIa eXVnDantIa CoeLI Verte graDVs Phaebo neC CoMes esto tVo	$M+D+C+L+X+X+X+V+V+IIIII=1695$ $M+D+C+C (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695$
6.2	E terrIsqVe reDVX CaeLVM fortVna petIVIt terrIs ab astrIs et faVet	$M+D+C+L+X+V+V+V+V+V+V+IIIII=1695$
7	QVo soL BethLeMio DIVInVs LVXIt ab aXe	$M+D+L+L+L+X+X+V+V+V+V+IIII=1694$
8	Vt Vere Lato DeCoret sVa teMpora fLore IMponenDa ILLI In Vere Corona fVIt	$M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695$ $M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+IIIII)=1695$
9	LVX faXqVe lesV CorDIVM o IgnIs Ingens et potens! Te CorDa, Mentēs, o bone, nostraeqVe qVaerVnt te faCes.	$M+D+C+L+X+X+V+V+V+V+IIIII)=1695$ $M+D+C+C (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695$

10	MortaLes LVgete genae, Date, peCtora, qVestVs LVgVbre et resonans peCtora rVMpe, DoLor Inslgnes etenIM IVVat hIC effLere DoLores flgtVr, ah, laCVLo trIste DoLorIs aMor	M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695 M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695 M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+IIII)=1695 M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+IIII)=1695
11	Serta Merentes e Daphne ConteXta CapessVnt et ManDat CantVs festVs ApoLLo graVes	M+D+C+C (1700)+5 (V)-10 (X)=1695 M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695
12	LaVs Deo per saeCVLVM LaVs Deo saeCVLorVM	M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695 M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695
13.1	LVDI CaMoenaLes statI, festI, VarII	M+D+C+L+L (1700)+5 (V)-10 (V+IIII)=1695
13.2	qVo nVMen terno Donant saCra peCtora Voto	M+D+C+C (1700)+5 (V)-10 (V+V)=1695
13.3	E votis nexam tibi signo Christe coronam	5+449+376+120+196+295+254=1695
13.4	DVM trInVs strInXlt neXVs Cor Vota LtantIs	M+D+C+L+X+X+V+V+V+V+IIII=1695
13.5	ManDato Capto VeLoX parere Laboras	M+D+C+L+L+(1700)+(V)-10 (X)=1695

Kaip paaiškinti vienintelę 1694 m. datą, įpintą į chronogramą Nr. 7? Ar tai nėra klaida? Jokių būdu. Kaip sako pats epigramų ciklo, kurio pabaigoje įrašytas šis chronostichas, pavadinimas, kūrinys buvo skirtas Kalėdoms (Jėzaus Kristaus gimimo šventei), kuri švenčiama gruodžio 25 d. Šią dieną reikia nukelti būtent į 1694 m., nes 1695 m. gruodį daugumos rankraščio autorių Kražiuose nebebuvo – 1695 m. vasaros pabaigoje arba pačioje rudens pradžioje jie išvyko į kitas kolegijas tęsti mokslų arba atlikti pedagoginės praktikos²⁵. Remiantis šia argumentacija, ar nereiktų koreguoti ir kitų 1695 m. datavimo atvejų? Irgi ne. Dauguma švenčių, kurių proga sukurti poetiniai kūriniai su chronostichais (sausio mėnesį minimi Bažnyčios šventieji, šv. Kazimieras, Velykų ciklas, Šeštinės), atitinka būtent 1695 m. datavimą, nes 1694 m. žiemą, pavasarį ir vasaros pradžioje rankraščio autorių Kražiuose dar nebuvo.

IŠVADOS. 1695 m. Kražių rankraščio autorių pasitelktas chronogramų komponavimo ir jų skaičiavimo būdas niekur kitur nepasitaikė ir nebuvo naudotas. Todėl lieka neaišku, ar tai „vienkartinė“ dėstytojo aprobuota *licentia poetica*, t. y. mokiniams skirtas chronogramų komponavimo palengvinimas, ar kokių nors naujų kūrybinių kelių paieška. Šešių „taisyklingų“ chronogramų sukūrimas, tarp kurių yra net vadinamasis kabalistinis chronostichas, leidžia neabejoti mokinių gabumais ir privalomų taisyklių išmanymu. Neolotyniškajai kūrybai Lietuvoje ilgainiui nutrūkus ir dabar neturint panašių poetinių „žai-

²⁵ Visų jų biogramas žr. *Kaip jėzuitai žemaičių mylias trumpino. 1695 m. Kražių rankraščio prozos fragmentai*, p. 29–36.

dimų“ komponavimo praktikos, apskritai sunku pasakyti, ar atskleistąjį būdą taikyti buvo lengviau nei laikytis įprastų taisyklių. Vis dėlto tik subjektyviai vertinant taip gali atrodyti, nes atimties veiksmas suteikia daugiau „manevro“ laisvės. Vargu ar tokia „inovacija“ turėjo galimybių plačiau pasklisti, nes kitais atvejais ji būtų likusi nesuprasta ir net palaikyta klaidinga. Juk ilgą laiką ir mes patys niekaip negalėjome paaiškinti, kodėl skaičiuojant vis susidaro nesu-
prantama „1715“ suma. Šiuo atveju įminti mįslę padėjo tvirtas žinojimas, kad autoriai negalėjo turėti galvoje jokio kito skaičiaus, išskyrus „1695“. Nesant šio „rakto“, kitąsyk panašios mįslės galima ir neįminti.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- BAUER JOHANNES BAPTIST, *Kleine Kulturgeschichte des Chronogramms*, Graz: Styria, 1994.
- Chronogramme – vergessene Kunst in Aachen. Ausgewählte Chronogramme aus der Geschichte und Gegenwart Aachens mit Übersetzungen und Erläuterungen*, hrsg. Hermann Krüssel, Aachen: Einhard, 2005.
- Chronograms 5000 and more in number excerpted out of various authors and collected at many places by J. Hilton*, London: Elliot Stock, 1882.
- Chronograms continued and concluded more than 5000 in number. A supplement volume to „Chronograms“ published in the year 1882 by J. Hilton*, London: Elliot Stock, 1885.
- Chronograms collected more than 4000 in number since the publication of the two preceding Volumes in 1882 and 1885 by J. Hilton*, London: Elliot Stock, 1895.
- DÜNNHAUPT GERHARD, „Chronogramme und Kryptonime. Geheime Schlüssel zur Datierung und Autorschaft der Werke des Polyhistor Johannes Praetorius“, in: *Philobiblon*, 1977, t. 21, p. 130–135.
- GROTHUES BERNARD, *reMbranDt Is VersChenen. Een nieuwe verzameling chronogrammen, incarnacioenen en jaarschriften*, Kampen: J. H. Kok, 1992.
- GRÜMMER GERHARD, *Spielformen der Poesie*, Hanau: Werner Dausien, 1985, p. 18–21.
- Kaip jėzuitai žemaičių mylias trumpino. 1695 m. Kražių rankraščio prozos fragmentai, parengė Živilė Nedzinskaitė ir Darius Antanavičius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.
- LEPINE ANDRÉ, *400 Chronogrammes Curieux*, Cerfontaine: Biche Faonée, 1987.
- LICHTER EDUARD, „Chronogramme aus dem Regierungsbezirk Trier und dem Saarland 1419–1994“, in: *Neues Trierisches Jahrbuch*, 1994, t. 34, p. 113–142.
- MARSCHALL VERONIKA, *Das Chronogramm. Eine Studie zu Formen und Funktionen einer Kunstform, dargestellt am Beispiel von Gelegenheitsgedichten des 16. bis 18.*

- Jahrhunderts aus den Beständen der Staatsbibliothek Bamberg (Helicon, t. 22)*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1997.
- NEDZINSKAITĖ ŽIVILĖ, *Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs... Motiejaus Kazimiero Sarebivijaus poetikos ir poezijos recepcija XVII–XVIII a. LDK jėzuitų edukacijos sistemoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- OERTEL HANS LUDWIG, *Chronogramme in lateinischen Inschriften in Marktbreit, Obernbreit und Segnitz und ihre Deutung*, Segnitz bei Würzburg: Zenos Verlag, 2008.
- PATIEJŪNIENĖ EGLĖ, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- POTKOWSKI EDWARD, „O chronogramach – w kręgu inskrypcji i tekstów“, in: *Między tekstem a znakiem. Prace ofiarowane Profesor Barbarze Trelińskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Jaworska, S. Górzyński, Warszawa: DiG, 2013, p. 83–110.
- SCHUPP WALDEMAR, „Das Chronogramm als kulturgeschichtliches Phänomen. Dokumentarischer Überblick“, in: *Herold-Jahrbuch. Neue Folge*, 2003, t. 8, p. 127–188.
- VALENTIN GEORG, „Über die Bewertung des Y in Chronogrammen“, in: *Beiträge zur Bücherkunde und Philologie. August Wilmanns zum 25 März 1903 gewidmet*, Leipzig: Harrassowitz, 1903, p. 193–198.
- Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 3 („Senasis Vilniaus universitetas“):
- b. 647: Aurifodina in Crosensi Parnasso ab avitis munificentissimi fundatoris gryphibus custodita, aurum scientiae quaerenti iuventuti patefacta, sive Facultas poetica cum institutionibus soluti et ligati styli in Chodkiewicziano Crosensi collegio poetis Crosensibus proposita anno quo tempora De Cyrrha proCVrant aVrea Vates [1715].
 - b. 938: Poeta proprio decorus nomine ab allegorici tituli improprietate solutus necnon Apollineis legum vinculis citra aureae libertatis et poeticae licentiae iacturam sub fundatorio Ioannis in vinculis omine in Crosensi Chodkiewicziano ligatae eloquentiae palaestra SI ligatus anno 1734.
 - b. 1395: [1689/1690? m. skaityto retorikos kurso užrašai].
 - b. 2054: Institutum rhetoricum, seu Leges religiosae rhetorum Societatis Iesu [1686/1687 m.].
- Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 91:
- b. 221: Syntagma bipartitum sciendorum a poetis, seu Praecepta solutae et ligatae orationis tradita in poesi collegii Crosensis, scripta vero per me, d. Stanislaum Woytkiewicz audito rem scholae humanitatis, anno reparatae Salutis 1687.

Chronograms and Chronostichs of the 1695 Kražiai Manuscript

Summary

Eight students of the Society of Jesus, who studied rhetoric at Kražiai College in 1694–1695, left a priceless fruit of their work – a 700-page manuscript book with an intricate baroque title, *Fructus horni meditationis rhetoricae Crosis ab academicis Societatis fusi et in cornucopiam depositi, sive specimina profectus in utraque eloquentia rhetorum Crosensium Societatis Jesu anno M DC XCV sub reverendo patre Petro Puzyna professore dignissimo* (Annual fruits of rhetorical meditation gathered and laid in a cornucopia in Kražiai by students of the Society of Jesus, or work samples in either rhetoric by students of the class of rhetoric at Kražiai College under the tutorship of Reverend Father Peter Puzyna, the most valuable professor of the year 1695), which is kept at Czartoryski Library in Cracow (manuscript 1866 IV). This paper focuses on the chronograms and chronostichs of the 1695 Kražiai manuscript.

Up until now, literature has suggested only one way of composing and counting of chronograms and chronostichs, which is the arithmetical sum of the number-denoting letters of the Latin alphabet – M, D, C, L, V, and I, completely disregarding their sequence within the text. Most of the chronograms and chronostichs of the 1695 Kražiai manuscript do not comply with this principle. The aim of the paper is to introduce the cases detected and to determine their correct dating and the method of counting.

Thirty chronograms and chronostichs were found in the 1695 Kražiai manuscript. In the paper, the original variants with the indication of their nature (chronostich or chronogram) and metre, with the calculation of their dates, and with their translations into Lithuanian are presented in sequential order.

The different dates of these thirty chronograms and chronostichs that result from the application of the accepted method of their counting give cause for surprise: with 1715 as the dominating date, there are five instances of 1695, one of 1694, and even one of 1905 (!).

What mystery hides behind 1715? If it is correct and corresponds to the authors' line of thought, what could it mean and how could it be justified in the manuscript of 1695? Nothing definite can be said with regard to this question. Different consideration can take one as far as to cast doubts on the time of the production of the manuscript, to refute the students' time in Kražiai in 1694–1695, to invent unverifiable theories of chronologically later 'insertion' of these chronograms and chronostichs, and the like.

Next, the paper gives three samples of manuscript notes of the rhetoric course from the Manuscript Department of Vilnius University library on how this form of poetry used to be explained and how its composition was taught in the colleges of the Jesuit province of Lithuania in the late seventeenth century. These samples show that students were taught the elements of chronograms and their composition. It also becomes obvious that no other method of their composition and counting was referred to except the arithmetical sum of the number-denoting letters disregarding their sequence in the text. Thus the manuscript material of the rhetoric course does not offer any food for thought on how else the chronograms of the 1695 Kražiai manuscript could be counted, which means we have to do it ourselves.

A closer look shows that there is a connection between the recurring 1715 and 1695, which is the even number 20. In our opinion, it is the key that could 'unlock' the chronograms and chronostichs analysed. We noticed that the operation of subtraction is sufficient to always turn 1715 to 1695. This can be illustrated by the example of the first chronogram, which is interlaced in the title of the manuscript: *FrVctVs hornI MeDItatIonIs rhetorICae*. In order to make it more obvious, we are presenting the numbers in decreasing order: $M+D+C+C=1700$. We then add the first *V* to 1700, which results in 1705. We also add the second *V* and five *I*'s, and the result is 10. Finally, $1705-10=1695$. *Quod erat demonstrandum*. Subtraction can be done in various ways, for example: $1700-10 (V+V \text{ or } IIII)+5 (V \text{ or } IIII)=1695$, and the like.

Through the application of subtraction, the seemingly illogical and strange date of 1715 turns into 1695 without any exceptions. The paper then proceeds to the counting of all chronograms. For the sake of clarity, the first method of subtraction is given.

Conclusions. The method of chronogram composition and counting applied by the authors of the 1695 Kražiai manuscript has not been seen or used anywhere else. Therefore it is not clear whether it was a 'one-off' *licentia poetica* approved by the teacher in order to facilitate composition of chronograms for the students, or a search for new creative paths. Composition of six 'regular' chronograms, one of which is the so-called Cabbalah chronostich, raises no doubt as to the students' talent and knowledge of mandatory rules. Hardly had such an 'innovation' a chance of spreading wider, for it would have been misunderstood and even treated as erroneous. We, too, were unable to explain, for quite a long time, why the counting resulted in the incomprehensible sum of '1715'. In this case we were much assisted by our awareness that the authors could only have the number '1695' in their minds and not any other. Without such a key, a riddle like this might remain unsolved next time.